

О. А. КОЗАК, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник

Оцінка ролі та значення молокопродуктового підкомплексу для вирішення продовольчого забезпечення та національної економіки

Мета статті - здійснити оцінку ролі сучасного молокопродуктового підкомплексу України у вирішенні продовольчого забезпечення та його значення для національної економіки.

Методика дослідження. Грунтуючись на діалектичному методі пізнання і системному підході до аналізу ролі й значення молокопродуктового підкомплексу, використано такі методи: аналізу та синтезу - при оцінці молокопродуктового підкомплексу за його складовими та з наступним об'єднанням цих складових у систему; емпіричний - при комплексній оцінці сучасного стану об'єкта дослідження; абстрактно-логічний - для узагальнення наукових досліджень та обґрунтування висновків; порівняльної оцінки - при зіставленні молокопродуктового підкомплексу України та світу; монографічний - для аналізу наукових здобутків українських і закордонних учених; графічний - ілюстрованого зображення результатів обрахунків.

Результати дослідження. Узагальнено поняття «молокопродуктовий підкомплекс» та запропоновано схему його виробничо-економічних зв'язків. Охарактеризовано переваги молокопродуктового підкомплексу з позиції виробників молока та молочної промисловості. Виявлено значення молочних продуктів у харчових раціонах українців та встановлено чинники, що впливають на зміни у споживанні. Виділено основні позиції впливу молокопродуктового підкомплексу на функціонування національної економіки.

Елементи наукової новизни. На основі комплексної оцінки значення молока і молочних продуктів для українських споживачів та ролі молокопродуктового підкомплексу для національної економіки України доведено об'єктивну необхідність й очевидну пріоритетність галузі серед інших секторів, що потребує відповідного відображення при розробці державних стратегій гарантування продовольчої безпеки.

Практична значущість. Викладені основні положення і висновки спрямовані на фактичне підтвердження важливої ролі молокопродуктового підкомплексу у формуванні продовольчої безпеки країни та для зміцнення національної економіки, що може бути використано органами державного управління при обґрунтуванні стратегій розвитку підкомплексу в частині характеристики його значення та відповідно надання пріоритетності з першочерговим запровадженням ефективних заходів державної політики. Стаття може становити інтерес для учасників молокопродуктового підкомплексу, споживачів та громадських організацій. Табл.: 2. Рис.: 4. Бібліогр.: 28.

Ключові слова: молокопродуктовий підкомплекс; молочні продукти; споживання; молочне скотарство; молочно промисловість; доходи; продовольча безпека; національна економіка.

Козак Ольга Анатоліївна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: olya.kozak@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2197-3456>

Постановка проблеми. Молочні продукти - це одні з найдослідженіших продуктів, що мають очевидну, доведену корисність для здоров'я людини і являють собою невід'ємну частину раціону в більшості країн світу протягом тисячоліть. Важливість молочних продуктів для харчування населення визначає роль молокопродуктового підкомплексу у вирішенні продовольчої проблеми та його внеску в національну економіку.

Про особливий статус молокопродуктового підкомплексу України свідчить той факт, що окремі види молочної продукції (молоко,

сметана, кефір, ряжанка, сири кисломолочні, масло вершкове) належать до соціально значимих продуктів, тобто необхідних для забезпечення життєдіяльності людини [14]. У Законі України № 1870-IV «Про молоко та молочні продукти» від 24 червня 2004 р. (зі змінами) [13] зазначається, що розвиток виробництва молока є пріоритетною сферою в Україні.

Протягом періоду ринкових трансформацій молокопродуктовий підкомплекс України втратив значну частину свого потенціалу, проте від цього не став менш важливим для соціально-економічного розвитку держави,

а значення його в контексті продовольчої безпеки з роками лише посилюються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виявленню особливостей та соціально-економічному значенню молокопродуктового підкомплексу приділена значна увага у працях вітчизняних учених, зокрема: В. Г. Андрійчука; Т. В. Божидарніка [1]; В. І. Бойка; С. В. Васильчак [2]; О. Ю. Грищенко [8, 9, 17]; М. М. Ільчука [4, 5]; О. В. Коваленко [7, 16]; Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка [17]; М. Й. Маліка, [17]; М. К. Пархомця [11]; О. А. Петриченка [12]; П. Т. Саблука; М. П. Сичевського [15]; О. М. Шпичака [18] та ін. Аспекти світової молочної продовольчої системи знайшли відображення у звітах міжнародних профільних установ - Глобальної молочної платформи (Global Dairy Platform) [21], FAO (FAO) [19, 27], Молочної економічної консультативної організації (CLAL) [26], Міжнародної мережі порівняння молочних ферм (IFCN) [24]. Проте, враховуючи наукову і практичну цінність опублікованих праць, прискорення трансформацій у молокопродуктовому підкомплексі України, швидкі зміни, спричинені зовнішніми та внутрішніми факторами, потребують аналітичної оцінки його ролі та значення з позицій продовольчої безпеки та впливу на функціонування національної економіки. Це дозволить визначити стратегічні орієнтири розвитку молочного сектору.

Мета статті - здійснити оцінку ролі сучасного молокопродуктового підкомплексу України у вирішенні продовольчого забезпечення та його значення для національної економіки.

Методологія дослідження. Грунтуючись на діалектичному методі пізнання і системному підході до аналізу ролі та значення молокопродуктового підкомплексу, використано такі методи: аналізу та синтезу - при оцінці молокопродуктового підкомплексу за його складовими та з наступним об'єднанням цих складових у систему; емпіричний - при комплексній оцінці сучасного стану об'єкта дослідження; абстрактно-логічний - для узагальнення наукових досліджень та обґрунтування висновків; порівняльної оцінки - при зіставленні стану молокопродуктового підкомплексу України та світу; монографічний - для аналізу наукових здобутків українських і закордонних учених; графіч-

ний - для ілюстративного зображення результатів обрахунків.

Виклад основних результатів дослідження. Особлива роль молочних продуктів і відповідно молокопродуктового підкомплексу, який їх постачає, зумовила наявність багатьох досліджень його розвитку серед вітчизняних учених. Насамперед це пов'язано із прихильністю українців до згаданого продукту, а тому більшість дослідників прямо чи дотично у своїх працях висвітлюють різні аспекти його діяльності. Існує багато визначень поняття «молокопродуктовий підкомплекс», у більшості з яких наголошується на «важливості» підкомплексу. Так, академік НААН О. М. Шпичак та доктор економічних наук М. М. Ільчук характеризують молокопродуктовий підкомплекс як важливу частину сфери матеріального виробництва АПК, що забезпечує населення високоякісними продуктами харчування (молоко, м'ясо), а переробну, харчову, фармацевтичну й інші галузі промисловості - цінною сировиною та включає сферу виробництва молока і сферу молокопереробної промисловості [18, с. 4], [4, с. 43]. Як важливий міжгалузевий складник агропромислового комплексу, що утворюється за наявності виробництва кормів, виробників молока, молокопереробних підприємств, торговельної мережі з реалізації молокопродукції кінцевому споживачеві та транспортної логістики, визначає молокопродуктовий підкомплекс О. А. Петриченко [12, с. 43]. При цьому Т. В. Божидарнік відзначає, що молокопродуктовий підкомплекс є важливим фактором забезпечення продовольчої безпеки країни, оскільки продукує виробництво молока та молокопродуктів, необхідних для відтворення населення і створення сировинної бази для субгалузей [1, с. 37]. Разом з тим О. М. Капась, зазначаючи, що молокопродуктовий підкомплекс повинен посідати важливе місце в економіці України, дає його визначення як органічно сформовану структуру, в якій технічно й економічно поєднуються галузі та види діяльності, що можуть забезпечити високий синергійний ефект, який розвивається на основі всебічного дотримання властивих йому принципів [6, с. 97].

Отже, молокопродуктовий підкомплекс - це сукупність галузей, зайнятих виробництвом, переробкою та реалізацією молочної продукції з метою задоволення потреб населення та отримання прибутку підприємства-

ми підкомплексу. Ця складна організаційно-економічна система взаємопов'язаних виробництв і підгалузей сільського господарства, переробної промисловості, торгівлі та обслуговуючих галузей має єдину об'єднувальну ознаку - кінцевий продукт: молоко та молочні продукти. До складу досліджуваного підкомплексу входять: сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, господарства населення, молочні заводи, міні-заводи (підсобні переробні підприємства) сільськогосподарських підприємства, молочні кооперативи, сімейні ферми, крафтові виробники, підприємства роздрібно торгівлі та громадського харчування.

Молокопродуктовий підкомплекс належить до найбільших підкомплексів, врахову-

ючи обсяги виробництва продукції, чисельність зайнятих працівників, використання виробничих фондів, капітальних вкладень та сировинних ресурсів, про що свідчить схема його функціональної структури (рис. 1).

Молокопродуктовий підкомплекс характеризується наявністю складних і багатоаспектних взаємозв'язків як всередині окремих блоків, так і між ними. Їх сутність може проявлятися по-різному, залежно від організаційно-економічних умов функціонування складових підкомплексу, а також від зовнішніх макроекономічних факторів - стану агропродовольчого сектору країни, стану і динаміки світового ринку виробництва молока та продуктів тваринництва в цілому.

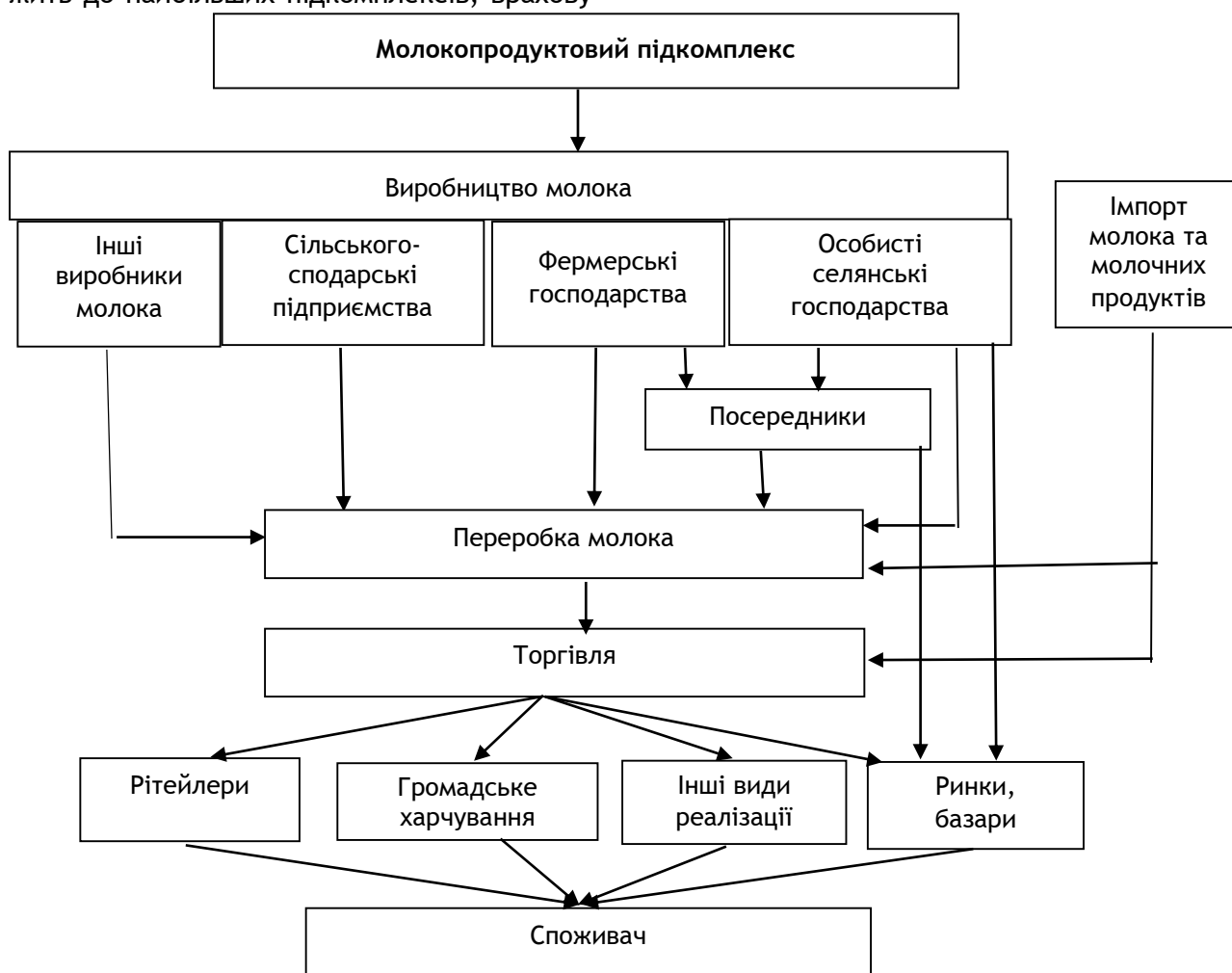

Рис. 1. Схема молокопродуктового підкомплексу України

Джерело: Сформовано автором.

Основним ядром молокопродуктового підкомплексу виступає молочне виробництво. Розвиток молочного скотарства (збільшення поголів'я, підвищення продуктивності тварин) дасть можливість створювати додаткові робочі місця, поповнювати сільські бюд-

жети, що позитивно вплине на динаміку соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів та розвиток сільських територій.

Внаслідок біологічних особливостей молочна худоба здатна споживати і добре за-

своювати дешеві рослинні корми, які містять багато клітковини. Наявність у корови багатокамерного шлунка дає можливість їй перетравлювати клітковину корму на 55-65%, тоді як у свиней і коней цей показник становить 18-30%. За перетворенням рослинного протеїну у тваринний молочна худоба посідає перше місце (22-30%), а за перетворенням енергії корму в енергію продуктів харчування на 25% - друге місце після курей яєчного напрямку продуктивності. У процесі трансформації трави, соломи та побічних продуктів сільськогосподарських культур в молоко, багате на поживні речовини, дійні корови підвищують цінність харчових продуктів, перетворюючи неїстівні рослинні матеріали та низькоякісні рослинні білки у білки вищої якості та з більшою біологічною цінністю. Дослідження засвідчили, що коефіцієнт конверсії коливається від 107 до 374% для енергії та від 208 до 1430% для білка, що демонструє виняткову здатність молочної корови перетворювати неїстівну рослинну сировину та побічні продукти рослинництва у високопоживну продукцію для людей [21].

Раціон молочних корів здебільшого складається з ресурсів, які люди не можуть або не хочуть споживати. Ці ресурси включають не тільки траву та інші культури, багаті на клітковину, а й побічні продукти від кормових і харчових ланцюгів. Тварини лише незначно конкурують із людськими харчовими ресурсами. Фактично вони перетворюють неїстівні для людей ресурси у високоякісний білок та необхідні мікроелементи [20].

За рівнем продуктивності молочні корови значно переважають інших сільськогосподарських тварин. В успішних господарствах середньорічні надої від корови становлять 7000-10000 кг молока, за можливості одержувати від рекордисток 25000-27000 кг і більше за лактацію з витратою корму на 1 кг молока 0,7-0,9 корм. од. Кожна кормова одиниця, що використовується на виробництво молока, дешевша, ніж та, що витрачається на виробництво свинини, яєць і м'яса птиці та забезпечує удвічі більше калорій, ніж при виробництві свинини, в 2,5 рази більше, ніж для одержання яєць та в 6-8 разів більше, ніж при виробництві яловичини та баранини [2, с. 12].

За рахунок молочногo скотарства в основному формується і м'ясний потенціал країни. Яловичина й телятина відзначаються ви-

сокими смаковими якостями і користуються підвищеним попитом у населення. У раціоні людини на ці продукти має припадати 50% загальної потреби у тваринному білку [10, с. 30]. Однією з особливостей українського м'ясного скотарства слід вказати слабкий його розвиток в Україні як самостійної галузі. Чисельність господарств, які спеціалізуються на виробництві м'яса яловичини (без молочногo напрямку), у 2018 р. становила близько 50 (великих і середніх), або 2,2% від усіх господарств, які утримували худобу. Решта - це молочнотоварні ферми, де виробництво яловичини фактично побічний продукт при виробництві молока. Звідси, основне джерело отримання яловичини переробними підприємствами - відгодівельний молодняк зі шлейфу молочних стад (переважно бички) сільськогосподарських підприємств. При цьому м'ясна худоба реалізується за цінами молочної, що не дає поштовху для розвитку м'ясного скотарства як окремої галузі [8, с. 24].

Від стану молочногo скотарства значною мірою залежить розвиток молочної промисловості. З молока можна одержати багато смачних і корисних продуктів, які відрізняються властивостями, складом і поживністю. Як результат, молочна промисловість набагато важливіша для сектору виробництва молока, ніж переробна промисловість для інших галузей сільськогосподарства.

Молочна промисловість України - це одна з провідних галузей АПК, головною метою функціонування якої є підвищення ефективності переробки молочної сировини, розширення асортименту виробництва високоякісної та конкурентоспроможної продукції. На молочних підприємствах України виробляють велику кількість харчових і технічних продуктів: різні види питного молока й вершків, кисломолочні продукти, вершкове масло, сичужні сири, згущені та сухі молоко і вершки, морозиво та заморожені десерти і т.ін., продукцію з незбираного молока, в тому числі кисломолочну, масло тваринне, твердий сир, сухі молочні продукти, молочні консерви. Асортимент молочної продукції, різної за якісним складом, харчовою цінністю та вмістом компонентів може задовольнити потреби будь-яких категорій населення.

За даними Агентства із розвитку інфраструктури фондового ринку (АПІФРУ - SMIDA), з 2019 р. у складі молокопереробної промис-

ловості України налічується 430 заводів, з яких 167 - у сільській місцевості [15, с. 121]. Близько 130 молокозаводів входять до складу міжнародних або українських компаній, інші - це приватні підприємства. Ряд молокозаводів, які увійшли до великих молочних холдингів, нині використовуються як пункти збору та охолодження молокоси́ровини, тоді як деякі з них припинили існування [16, с. 31]. Невеликі заводи переробляють від 500 т до 10 тис. т молока за рік, великі потужні підприємства - близько 20 тис. тонн. Малі та середні підприємства переважно працюють на старому обладнанні з низьким рівнем автоматизації. Асортимент таких підприємств не перевищує 10 найменувань продукції.

Особливістю молочної промисловості вирізняється можливість одного підприємства виробляти кілька видів молочної продукції. Спеціалізацію такого підприємства визначають враховуючи найбільшу частку виробленої продукції або для виробництва якої було використано найбільшу кількість сировини. Останнім часом експерти наголошують на поступовій спеціалізації підприємств - організацію усіх ланок виробничого процесу відповідно до сучасних вимог та стандартів.

Впровадження міжнародного досвіду на вітчизняних молокопереробних підприємствах, зокрема застосування нових технологій, новітніх моделей управління, досягнен-

ня маркетингу, дозволяють створити ефективну систему виробництва молочних продуктів та підвищити конкурентоспроможність виробництва.

Упродовж останніх 15 років міжнародні компанії виявляють неабиякий інтерес до придбання вітчизняних молочних заводів. При цьому регіональні малі підприємства розглядаються інвесторами як доповнення до великих підприємств, оскільки у них невеликий асортимент молочної продукції. Викуплені невеликі молокопереробні підприємства об'єднують в холдинги. Великі молочні заводи, які зазвичай розташовані біля великих міст, також знаходяться в полі зору іноземних покупців. Нові тренди змінюють структуру виробників молочної продукції. Сформовані в Україні за територіальним принципом об'єднання, які виробляли увесь спектр молочної продукції (від незбираної до сирів та молочних консервів), змінюються новими структурами, заснованими на принципах спеціалізації на конкретній продукції.

В Україні молоко історично та традиційно виступає одним із найважливіших продуктів у харчових раціонах її мешканців. Це підтверджує структура добового раціону харчування з розрахунку на одну людину. Варто зазначити, що у 2019 р. частка молочних продуктів зросла порівняно з 2008 р. на 1,8% (рис. 2).

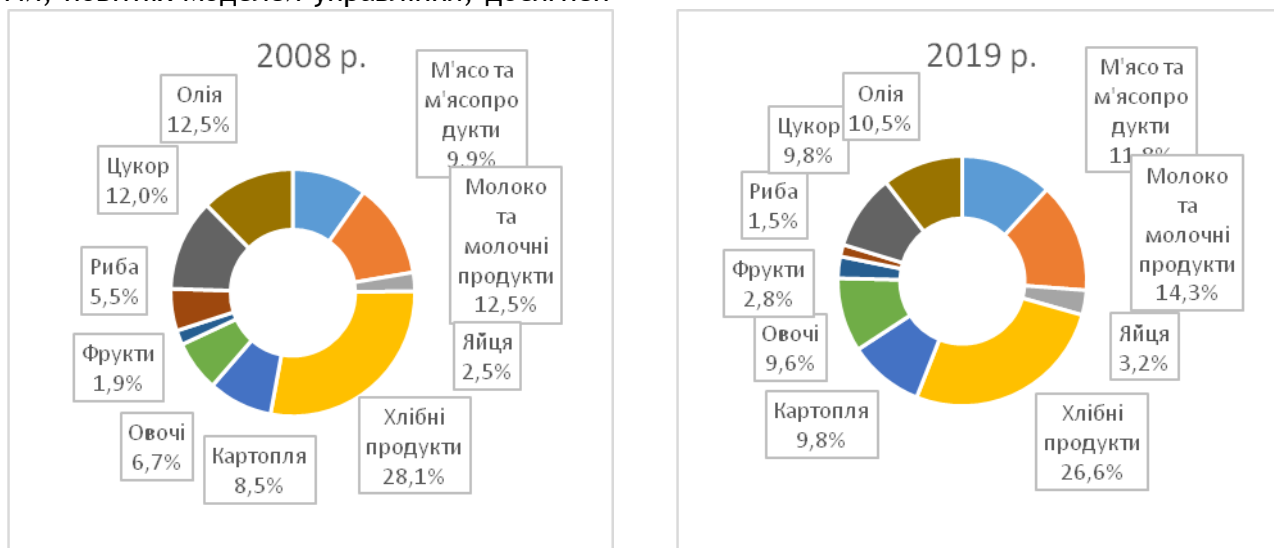

Рис. 2. Структура добового раціону харчування у розрахунку на одну людину, %

Джерело: Складено автором за даними Державної служби статистики України [3], для розрахунку калорійності складових раціону використано таблиці поживних речовин ФАО [19].

Як засвідчують наведені дані, молоко і молочні продукти стабільно посідають друге місце після хліба та хлібопродуктів у добовому раціоні населення України. При цьому

частка молочних продуктів за досліджуванний період збільшилася від 12,5 до 14,3%.

Сприятливі для молочного скотарства природно-кліматичні умови практично по

всій території України зумовили традиційно високий рівень споживання молока і молочних продуктів. Так, споживання молока і молочних продуктів на одну особу у 2019 р. становило 200,5 кг у перерахунку на молоко. При цьому норма споживання знаходиться на рівні 380 кг у рік. У середньому у світі цей показник становить 117 кг, в Східній, Південно-східній Азії та Південній Азії, Африці та на Близькому Сході, а також у Латинській Америці - 103 кг на душу населення, у країнах Океанії, Північної Америки та Європи - 272 кг. У розвинутих країнах рівень споживання молока близько 400 кг і більше (Австрія - 382 кг, Данія - 502, Ірландія 733, Нідерланди - 616, Нова Зеландія - 616, Швеція - 415 кг). Як особливість України слід вказати лідерство щодо споживання продукції з незбираного молока з показником 109 кг на одну особу, або 50% від всього спожитого молока [26]. Молоко і кисломолочна продукція користуються найбільшим попитом та споживаються протягом всього життя, а не тільки в дитячому й похилому віці. Так, за даними міжнародного аналітичного агентства CLAL, Україна до 2017 р. була абсолютним світовим лідером за обсягами споживання питного молока, кисломолочних продуктів та молочних напоїв з показником близько 120 кг на одну особу. З 2017 р. вона посіла друге місце (110 кг), віддавши першість Білорусі (112 кг). При цьому, в Білорусі відповідно виробляється близько 800 кг молока проти 238 кг в Україні. Отже, можна констатувати один із найвищих показників споживання незбираної молочної продукції у світі. Це важливий факт, який значно відрізняє Україну від сучасних світових трендів у споживанні молочних продуктів та впливає на проєкцію молочної продовольчої системи країни.

Молочні продукти являють собою найбільш доступне джерело харчування з точки зору поживних речовин [22]. Так, у США молоко і молочні продукти коштують близько 0,23 дол. за 100 ккал, що менше, ніж м'ясо, птиця, риба, яйці, фрукти, овочі. Це один із найдешевших джерел дієтичного кальцію, рибофлавіну та вітаміну В₁₂ у раціонах. У Німеччині ціна 100 ккал молока та молочних продуктів становить 0,19 євро [27]. Тобто молоко - це відносно дешеве джерело основних поживних речовин, що особливо важливо для країн, які розвиваються та де все ще існує нестача поживних речовин у раціонах.

Молочні продукти слугують головним джерелом білка - поживної речовини, необхідної для підтримки нормального обміну речовин, роботи органів внутрішньої секреції та нервової системи. Якщо вуглеводи і жири, що містяться як у рослинах, так і організмі тварин, взаємозамінні, то тваринний білок має у своєму складі важливі амінокислоти, які відсутні в рослинному. На 1 кг маси тіла людини на першому році її життя потрібно 5 г білка, від 1 до 3 років відповідно 4, від 4 до 7 - 3,5, від 8 до 12 - 2,5, від 13 до 17 - 1,5 г на добу [10, с. 37]. У боротьбі за продовольчу безпеку білок буде визначальним компонентом.

В Україні молочний білок є одним із найдешевшим серед продуктів тваринного походження (табл. 1). Виробництво молочної білка також обходиться дешевше. Так, для виробництва 1 кг молочної білка потрібно використати 3,9 кг білків корму, або менше ніж для одержання такої кількості білка з яловичини на 61% і свинини - 45%. Тому для одержання білка з молока та продуктів його переробки потрібно витратити значно менше коштів, ніж для одержання білка з інших продуктів тваринного походження.

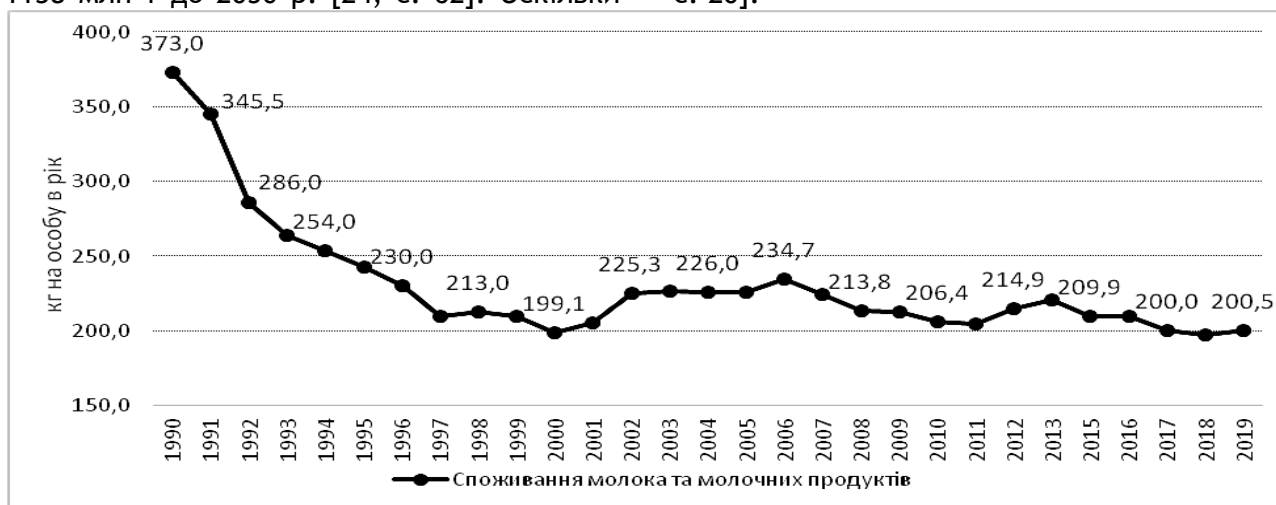
1. Порівняльна вартість 1 г білка у продуктах тваринного походження в Україні

Продукт	Вміст білка, г у 1 кг	Середня споживча ціна за 1 кг, грн		Вартість 1 г білка, грн		Місце за вартістю білка	
		2008 р.	2019 р.	2008 р.	2019 р.	2008 р.	2019 р.
Молоко (2,6% жирності)	28	4,54	25,31	0,13	0,71	1	2
Сир жирний	140	40,00	105,70	5,60	14,80	5	5
Сир нежирний	180	18,00	47,76	3,24	8,60	4	3
Масло	8	30,30	42,59	0,24	0,34	2	1
М'ясо птиці	182	17,24	59,37	3,14	10,81	3	4
Яловичина	186	38,04	132,81	7,07	24,70	7	7
Свинина	143	40,97	119,24	5,86	17,05	6	6

Джерело: Розраховано автором за даними [3].

Щоденно мільярди людей отримують необхідне харчування, споживаючи молоко та молочні продукти, що робить їх одним з основних будівельних блоків добового раціону в більшості країн світу. Молочні продукти забезпечують збалансоване харчування, яке значно підвищує потребу організму в енергії, білку та мікроелементах. Багатий на поживні речовини склад молочних продуктів надає користь здоров'ю протягом усього життя - від допологового харчування вагітних до здорових дітей та сімей, а також літніх людей. Навіть невелика кількість молока може поліпшити харчування тих, хто живе у сім'ях з низькими доходами. Прогнозований світовий попит на сире молоко становитиме 1138 млн т до 2050 р. [24, с. 62]. Оскільки

споживання молока в розвинених країнах характеризується стабілізацією, на 50% росту обсягів відбудеться в основному за рахунок збільшення споживання у країнах, що розвиваються. Перед Україною важливим завданням постає підвищення споживання молока, адже так і не вдалося досягти до-реформеного рівня, а скорочення за 1990-2019 рр. мало 46,2% (рис. 3). Наразі споживання молока та молочної продукції забезпечується лише на 53% від раціональної норми 380 кг на одну особу в рік. За розрахунками вчених ННЦ «Інститут аграрної економіки», для повного забезпечення населення України відповідно до раціональної норми необхідно виробляти 17,7 млн т молока [17, с. 20].

Рис. 3. Споживання молока та молочних продуктів в Україні (у перерахунку на молоко, кг на особу в рік)

Джерело: Складено за даними Державної служби статистики України [3].

Рівні споживання молочних продуктів на одну особу визначаються рядом факторів, включаючи економічні, такі як величина доходів та відповідно ціни, демографічні чинники - урбанізація, а також соціальні й культурні. Економічне зростання та ріст доходів стимулювали збільшення споживання молочних продуктів у більшості країн, що

розвиваються. Так, молочні продукти мають високу еластичність попиту за доходом, особливо при низьких рівнях останнього (табл. 2). Це означає, що невелике зростання доходів веде до значнішого збільшення витрат на молочні продукти. При цьому молочні продукти мають вищу еластичність попиту, зокрема ніж м'ясо та риба.

2. Еластичність попиту на молоко та інші продукти харчування залежно від доходів

Продукт	Країни з низьким рівнем доходів	Країни з середнім рівнем доходів	Країни з високим рівнем доходів
Зернові	0,59	0,34	0,08
М'ясо	0,80	0,69	0,53
Молоко	0,83	0,72	0,55
Риба	0,69	0,56	0,42
Олія	0,60	0,37	0,15
Фрукти	0,66	0,51	0,36
Напої та тютюн	1,73	0,92	0,67
Інші продукти	1,82	0,98	0,70

Джерело: Складено за даними [25, с. 20].

Тому при збільшенні доходів витрати на молочні продукти зростатимуть у відсотковому відношенні швидше, ніж на інші продукти харчування. Більше того, еластичність попиту на всі категорії продуктів харчування, включаючи молочні, знижується із ростом рівня доходів. Тому ріст споживання молочних продуктів значною мірою реагуватиме на збільшення доходів, особливо в країнах з низьким та середнім рівнем доходів.

В Україні, як у одній із найбідніших держав Європи, відзначається висока залежність споживання продовольства, у тому числі молока та молочних продуктів, від рівня доходів населення. Цей факт зумовлює ряд наслідків, які суттєво впливають на функціонування молокопродуктового підкомплексу України. Зокрема:

1. Низький рівень доходів, а особливо у мешканців сіл та невеликих містечок, де існують проблеми із зайнятістю, а також традиційно високий попит на молочні продукти, змусили частину домогосподарств (до 1 млн) до самозабезпечення власних сімей через утримання корів у своїх домогосподарствах. Частка цих господарств у валовому виробництві молока в Україні за період 2000-2019 рр. не опускалася нижче 70%. Про неринковий характер виробництва свідчить те, що в господарствах населення залишається до 90% виробленого молока.

2. Низькі доходи спричиняють високі витрати на харчування (понад 40%). Країни з низьким рівнем доходів та відповідно високою часткою витрат на харчування надзвичайно вразливі щодо забезпечення продовольчої безпеки. Коефіцієнти еластичності попиту на молочні продукти за доходами підтверджують, що із зменшенням доходів лише найдешевші види молочних продуктів залишаються нееластичними.

3. Дослідження засвідчили, що для досягнення раціональної норми споживання молока (380 кг) доходи на одну особу повинні перевищувати 5 тис. грн у місяць. Проте населення з такими доходами у 2018 р. становило лише 30%. Решта - або обмежують себе у споживанні, обираючи дешевший сегмент молочної продукції, або ж мають альтернативу зайнятися виробництвом особисто.

4. Дослідження переконують, що з ростом доходів споживання молочних продуктів у перерахунку на молоко зростає до нормативного показника (380 кг), а то й дещо перевершує його. При цьому раціон змінюється у

бік дорожчих молочних сегментів [9, с. 84]. Після досягнення норми споживання молока та за умови подальшого збільшення доходів український споживач переорієнтовується на інші продукти. Тобто споживання молочних продуктів має свою верхню межу, яку й можна вважати нормативом споживання.

5. У цілому 13 млн сільського населення України споживає від 43 до 48% молочних продуктів (за винятком вершкового масла), вироблених господарствами населення. Зменшення частки господарств населення у валовому виробництві молока відбувається повільними темпами, хоча з 2019 р. молочні заводи почали виводити їх молоко з промислової переробки. Проте український споживач переконаний у більшій корисності домашньо виготовленої молочної продукції та не довіряє продуктам молочної промисловості більше, ніж господарствам населення.

6. Молочні продукти залишатимуться в українських раціонах за будь-яких рівнів доходів. Частка населення, яка добровільно відмовляється від молочних продуктів, дуже незначна. Суттєве зменшення доходів активізуватиме домашнє виробництво, збільшення - діяльність молочної промисловості.

Урбанізація стала чи не найголовнішим фактором зміни молочних раціонів населення світу. Зростання доходів міського населення відразу позначалося на збільшенні вмісту тваринних продуктів у раціонах, серед яких молочні виявилися найдоступнішими, а тому першими замінювали рослинні продукти. Наступним етапом стало збільшення споживання вершкового масла і твердих сирів та поступове зменшення так званих свіжих молочних продуктів (fresh dairy products), які включають питне молоко, ферментовані продукти, молочні напої та м'які сири. Асортимент згаданої продукції значно розширився, задовольняючи потреби найвибагливішого споживача. Так, лише питне молоко можна знайти з різним вмістом жиру і білка, з наповнювачами, підсолоджувачами, виробленого за спеціальною технологією (наприклад, ультрапастеризоване молоко чи молоко А2) та від різних видів тварин: буйволів, кіз, овець, верблюдів, віслюків, коней, оленів та навіть лосів. У сукупності молоко від інших тварин становить до 15% загальносвітового його виробництва. І хоча продукти з молока цих тварин програють у кількості, це часто компенсується якістю та високою ціною.

Культура харчування поза домом активізувала ринок молочних інгредієнтів. Збільшення кількості людей, організм яких не засвоює лактозу, спонукало молочну промисловість розпочати виробництво безлактозної молочної продукції. Проте збільшення рівня виробництва молока на потреби зростаючого попиту через урбанізацію, на думку вчених, становить серйозну загрозу зовнішньому середовищу [28, с. 204]. Як відомо, у світі активно вивчається вплив раціонів харчування на зміну клімату. Йдеться про формування сталих продовольчих систем для забезпечення захисту планети. Повільно формується концепція зниження вмісту м'ясо-молочних продуктів у раціонах харчування в контексті запобігання наслідкам зміни клімату [23, с. 84-85; 7, с. 138]. Тобто, з одного боку урбанізація призводить до збільшення обсягів споживання молочних продуктів, з іншого - у світі триває пошук шляхів зменшення їх споживання, особливо в країнах, де цей рівень досить високий. Тому в розвинених країнах світу ведеться активна кампанія щодо популяризації рослинних видів молока, широка реклама шкоди молочних продуктів, а також докази ще більшої шкоди для навколишнього середовища від самих корів.

Популярні світові тренди зумовлені урбанізацією, зокрема збільшення споживання молочних продуктів із зростанням доходів міських мешканців, також і в Україні, хоча урбанізація відбувається невисокими темпами. За період 1991-2019 рр. частка міського населення зростає від 67,5% до 69,5%. Популяризація рослинних «молочних» продуктів наразі також неактуальна, оскільки українці надають

перевагу традиційним продуктам та не довіряють замінникам, особливо молочним. Різких змін цієї особливості найближчим часом не передбачається. Досить кволо та без очікуваної масовості розвивається і ринок молочних інгредієнтів у зв'язку з харчуванням поза домом. Так, у 2019 р. витрати на харчування поза домом у великих містах України становили лише 3% від споживчих грошових витрат, у малих містах - 1,7%, у сільській місцевості - 1,5%. Стосовно поліпшення раціонів у напрямі зменшення вмісту продуктів тваринництва, то це зазвичай притаманно країнам з високим рівнем економічного розвитку, де харчування з високим вмістом продуктів тваринництва спричинили захворювання. В Україні пересічний раціон, навпаки, характеризується нестачею тваринних білків. Заміна тваринних жирів рослинними набуло поширення в Україні, проте мотиви зовсім не екологічного характеру. Основна причина цього - обмежена купівельна спроможність. Ставлення суспільства до молоковісних продуктів негативне, проте рівень їх споживання досить високий через низьку купівельну спроможність окремих соціально вразливих груп населення. При зростанні доходів споживач відмовляється від таких продуктів на користь традиційного асортименту.

Функціонування молокопродуктового підкомплексу впливає на національну економіку. Так, молочний сектор становить 36,1% у вартості валової продукції тваринництва та 9,5% усієї продукції сільського господарства України (рис. 4). Належний стан молочного тваринництва є однією з ознак прогресу в розвитку сільськогосподарської сфери [5, с. 14].

Рис. 4. Вартість виробленого молока та його частка у валовому виробництві продукції сільського господарства

Джерело: Розраховано та складено за даними Державної служби статистики України [3].

Особливе значення молочного скотарства полягає в тому, що його продукція (молоко) реалізується щоденно - це дає можливість постійно поновлювати обігові кошти товаровиробників та підприємств молочної промисловості, повніше й рівномірніше використовувати трудові ресурси, техніку і виробничі приміщення [11, с. 66].

Молочна промисловість відіграє важливу роль у зростанні української економіки, забезпеченні соціально-економічної стабільності та продовольчої безпеки населення. Тут успішно відбувається процес приватизації, що сприяло залученню інвестицій у розвиток і модернізацію її підприємств, виходу на зовнішні ринки та підвищенню конкурентоспроможності.

Молочна продукція входить до трійки секторів агробізнесу в Україні зі стабільним позитивним торговельним балансом, забезпечуючи експортну виручку 0,3 млрд дол. США валютних надходжень. Крім того, це 2,28 млрд грн надходжень у вигляді ПДВ, ЄСВ, ПДФО та військового збору. Частка молочної продукції в загальному експорті країни у 2019 р. становила 0,54%, а в загальному обсязі експорту сільськогосподарської продукції - близько 1,23%.

Молочна промисловість перетворює всього один вид малотранспортабельної сировини (молока) у велику різноманітність харчових продуктів, які можуть зберігатися протягом тривалого часу. Це дозволяє охоплювати нові регіони збуту молочних продуктів, які можуть територіально розташовуватися на значних відстанях. Для держави подібне надає додаткові економічні стимули. Продукція молокопродуктового підкомплексу використовується у багатьох інших галузях: харчовій промисловості й громадському харчуванні, хімічній, фармацевтичній, легкій, м'ясопереробній промисловості тощо.

Висновки. Молокопродуктовий підкомплекс - це сукупність галузей, зайнятих виробництвом, переробкою і реалізацією молочної продукції з метою задоволення потреб населення та отримання прибутку підприємствами підкомплексу. Являючи собою один із найбільших підкомплексів, враховуючи обсяги виробництва продукції, чисельність зайнятих працівників, використання виробничих фондів, капітальних вкладень

та сировинних ресурсів, для нього характерний ряд беззаперечних переваг, зумовлених, насамперед, особливостями молочної худоби. Зокрема, це стосується високого коефіцієнта конверсії корму в енергію, здатність перетравлювати неїстівну рослинну сировину та побічні продукти рослинництва у високопоживну продукцію для людини, дешевша вартість кормової одиниці за більшої кількості отриманих калорій, формування м'ясних ресурсів та ін.

Значення молочної промисловості полягає у можливості з одного продукту (молока) виробити велику різноманітність молочних продуктів, що дозволяє задовольнити потреби різних категорій населення.

Із точки зору споживача, то у структурі добового харчового раціону молоко і молочні продукти традиційно посідають друге місце після хліба та хлібопродуктів, що частково зумовлено найдешевшою вартістю молочної білка серед продуктів тваринного походження. За обсягами споживання молока та продуктів із незбираного молока українці є постійними світовими лідерами (110 кг у рік на одну особу), поступаючись лише Білорусії з 2017 р. Незважаючи на стабільно високий попит на молочні продукти в Україні, який виправдано становить 380 кг на одну особу в рік, споживання суттєво обмежується доходами населення. Ріст доходів значною мірою реагуватиме на збільшення споживання молочних продуктів.

Посилення урбанізації у світі поступово змінює структуру харчових раціонів, збільшуючи у них частку продуктів тваринництва, серед яких молочні найдоступніші, а тому замінюють рослинні першими. При цьому в розвинених країнах, де рівень споживання молочних продуктів досить високий, ведеться активна кампанія щодо зменшення у споживанні продуктів тваринництва, оскільки їх виробництво, на думку вчених, становить серйозну загрозу для зовнішнього середовища.

Молокопродуктовий підкомплекс має важливе значення для економіки держави, поповнюючи обігові кошти виробників і переробників, забезпечуючи робочими місцями значну кількість населення та постачаючи сировину для багатьох галузей національної економіки.

Список бібліографічних посилань

1. Божидарник Т. В. Молокопродуктовий підкомплекс як важливий фактор забезпечення продовольчої безпеки країни. *Агросвіт*. 2010. №18. С.32-37. 266.
2. Васильчак С. В. Формування та розвиток регіонального ринку молока і молочних продуктів: монографія. Львів: НВФ «Українські технології», 2005. 240 с.
3. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> 41.
4. Ільчук М. М. Виробництво молока та ринок молокопродуктів. Київ: Аграрна наука, 2001. 217 с.
5. Ільчук М. М. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу України. Київ: Нічлава, 2004. 312 с.
6. Капась О. М. Актуальні проблеми розвитку молокопродуктового підкомплексу України. *Економіка АПК*. 2013. № 9. С. 92-97.
7. Коваленко О. В. Зміни в структурі харчових раціонів у країнах світу: вплив на світову економіку та екологію. Інноваційний розвиток харчової індустрії: зб. наук. праць за матеріалами V Міжнар. наук.-практ. конф., Матеріали виступів на пленарному засіданні, Секція 1. «Інноваційні технології в харчовій індустрії», Секція 2. «Розвиток конкурентоспроможної харчової промисловості та механізми організації ефективних продовольчих ринків», 14 грудня 2017 р. Київ: Інститут продовольчих ресурсів НААН, 2017. С. 138-144.
8. Козак О. А., Грищенко О. Ю. Особливості формування попиту та пропозиції на ринку яловичини. *Економіка АПК*. 2019. № 7. С. 21-31. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201907021>.
9. Козак О. А., Грищенко О. Ю. Сучасні тенденції споживання молочних продуктів в Україні та напрями їх змін під впливом пандемії. *Актуальні проблеми інноваційного розвитку аграрного сектору економіки: матеріали Одинадцяті міжнародної науково-практичної молодіжної конференції, 10 квітня 2020 року*. / редкол.: Ю. О. Лупенко та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2020. С. 82-86.
10. Молочна та молокопереробна промисловість: Україна-2007. Гром. орг. «Асоціація «Український клуб аграрного бізнесу». Київ: Логос, 2008. 232 с.
11. Пархомець М. К. Економічний механізм розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК Західного регіону України. Тернопіль: Економічна думка, Ерудит, 2001. 321 с.
12. Петриченко О. А. Тенденції й особливості розвитку молокопродуктового підкомплексу України. *Економіка АПК*. 2018. № 4. С. 42-50.
13. Про молоко та молочні продукти: Закон України № 1870-IV від 24 червня 2004 р. (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1870-15#Text>.
14. Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про внутрішню торгівлю»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. №1200-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2009-%D1%80#Text>.
15. Сичевський М. П. Харчова промисловість як основа продовольчої безпеки та розвитку держави. Київ: Аграрна наука, 2019. 388 с.
16. Сіра Ю. В., Коваленко О. В. Молочна промисловість: сучасний стан та перспективи розвитку. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2014. 90 с.
17. Стратегічні напрями розвитку сільськогосподарського виробництва України (методичні підходи та розрахунки) / [Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я., Грищенко О. Ю., Волосяк Ю. В.] за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 28 с.
18. Стан і перспективи молокопродуктового підкомплексу АПК України / Шпичак О. М., Зимовець В. Н., Сеперович Н. В. та ін. Київ: ІАЕ, 1999. 158 с.
19. FAO. Nutritive factors. URL : http://www.fao.org/fileadmin/templates/ess/ess_test_folder/Food_security/Excel_sheets/Nutritive_Factors.xls.
20. Gerber P., Vellinga T., Opio C. et al. Productivity gains and emissions intensity reduction in dairy systems *Livestock Sci*. 2011. Vol. 139. P. 100-108.

References

1. Bozhidarник, T.V. (2010). Molokoproduktoviy pidkompleks yak vazhlyvyi faktor zabezpechennia prodovolchoi bezpeky krainy [Dairy subcomplex as an important factor in ensuring food security of the country]. *Ahrosvit*, 18, pp. 32-37 [In Unrainian].
2. Vasylychak, S.V. (2005). Formuvannia ta rozvytok rehionalnogo rynku moloka i molochnykh produktiv: monohrafiia [Formation and development of the regional market of milk and dairy products: monograph]. Lviv: NVF «Ukrainski tekhnolohii» [In Unrainian].
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> 41 [In Unrainian].
4. Ilchuk, M.M. (2001). Vyrobnystvo moloka ta rynek molokoproduktiv [Milk production and dairy market]. Kyiv: Ahrarna nauka [In Unrainian].
5. Ilchuk, M.M. (2004). Efektyvne funktsionuvannia molokoproduktovoho pidkompleksu Ukrainy [Effective functioning of the dairy subcomplex of Ukraine]. Kyiv: Nichlava [In Unrainian].
6. Kapas, O.M. (2013). Aktualni problemy rozvytku molokoproduktovoho pidkompleksu Ukrainy [Actual problems of development of the dairy subcomplex of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 92-97 [In Unrainian].
7. Kovalenko, O.V. (2017). Zminy v strukturі kharchovykh ratsioniv u krainakh svitu: vplyv na svitovu ekonomiku ta ekolohiiu [Changes in the structure of food rations in the world: the impact on the world economy and ecology]. *Innovatsiinyi rozvytok kharchovoi industrii: zb. nauk. prats za materialamy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Materialy vystupiv na plenarnomu zasidanni, Sektsiia 1. «Innovatsiinyi tekhnolohii v kharchovii industrii», Sektsiia 2. «Rozvytok konkurentospromozhnoi kharchovoi promyslovosti ta mekhanizmy orhanizatsii efektyvnykh prodovolchykh rynkiv»*, 14 hrudnia 2017 r. (pp. 138-144). Kyiv: Instytut prodovolchykh resursiv NAAN [In Unrainian].
8. Kozak, O.A. & Hryshchenko, O.Yu. (2019). Osoblyvosti formuvannia popytu ta propozytzii na rynku yalovychnyny [Demand and supply features in the beef market]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 21-31 [In Unrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201907021>.
9. Kozak, O.A. & Hryshchenko, O.Yu. (2020). Suchasni tendentsii spozhyvannia molochnykh produktiv v Ukraini ta napriamy yikh zmin pid vplyvom pandemii [Current trends in dairy consumption in Ukraine and directions of their changes under the influence of the pandemic]. *Aktualni problemy innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky: materialy Odyndatsiatoi mizhnarodnoi nauково-praktychnoi molodizhnoi konferentsii, 10 kvitnia 2020 roku*. Yu.O. Lupenko (Ed.). (pp. 82-86). Kyiv: NNTs «IAE» [In Unrainian].
10. Molochna ta molokopererobna promyslovist: Ukraina-2007 [Dairy and milk processing industry: Ukraine - 2007]. (2008). Hrom. Orh. «Asotsiatsiia «Ukrainskyi klub ahrarnoho biznesu». Kyiv: Lohos [In Unrainian].
11. Parkhomets, M.K. (2001). Ekonomichniy mekhanizm rozvytku molokoproduktovoho pidkompleksu APK Zakhidnogo rehionu Ukrainy [Economic mechanism of development of dairy subcomplex of agro-industrial complex of the Western region of Ukraine]. Ternopil: Ekonomichna dumka, Erudyt [In Unrainian].
12. Petrychenko, O.A. (2018). Tendentsii y osoblyvosti rozvytku molokoproduktovoho pidkompleksu Ukrainy [Trends and features of development of the dairy subcomplex of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 4, pp. 42-50 [In Unrainian].
13. Pro moloko ta molochni produkty: Zakon Ukrainy # 1870-IV vid 24 chervnia 2004 r. (zi zminamy) [On milk and dairy products: Law of Ukraine No. 1870-IV from June 24, 2004 (as amended)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1870-15#Text> [In Unrainian].
14. Pro skhvalennia Kontseptsii proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnutrishniu torhivliu»: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 zhovtnia 2009 r. # 1200-r. [On approval of the Concept of the draft Law of Ukraine "On Internal Trade": Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from October 7, 2009 No. 1200-r]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2009-%D1%80#Text> [In Unrainian].

21. Global Dairy Platform. Perspective enhancing nutritional security: how dairy optimizes natural resources. URL : <https://www.globaldairyplatform.com/wp-content/uploads/2018/04/enhancing-nutritional-security-how-dairy-optimizes-natural-resources.pdf>.

22. Gregory D. Miller, Nancy Auestad. Toward a sustainable dairy sector: Leadership in sustainable nutrition. *International Journal of Dairy Technology*. 20 May 2013. <https://doi.org/10.1111/1471-0307.12067>.

23. Hedenus F., Wirsenius S., Johansson D.J.A. The importance of reduced meat and dairy consumption for meeting stringent climate change targets. *Climatic Change*. 2014. Vol. 124. P. 79-91.

24. Hemme (ed.) 2020: IFCN Dairy Report 2020, IFCN, Kiel, Germany.

25. Muehlhoff Ellen, Bennett Anthony. McMahon Deirdre Milk and dairy products in human nutrition. FAO. Rome 2013. URL : <http://www.fao.org/3/i3396e/i3396e.pdf>.

26. Per capita Consumption. URL : https://www.clal.it/en/?section=tabs_consumi_procapite.

27. The global dairy sector: facts. FAO, December 2016. URL : <https://www.fil-idf.org/wp-content/uploads/2016/12/FAO-Global-Facts-1.pdf>.

28. Vermeulen S.J., Campbell B.M., Ingram J.S.I. Climate change and food systems. *Environment and Resources*. 2012. Vol. 37. P. 195-222. URL : <http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-environ-020411-130608>.

15. Sychevskyi, M.P. (2019). Kharchova promyslovisht yak osnova prodovolchoi bezpeky ta rozvytku derzhavy [Food industry as a basis for food security and state development]. Kyiv: Ahrarna nauka [In Ukrainian].

16. Sira, Yu.V. & Kovalenko, O.V. (2014). Molochna promyslovisht: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Dairy industry: current status and development prospects]. Kyiv: NNTs «IAE» [In Ukrainian].

17. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Hryshchenko, O.Yu. & Volosiuk, Yu.V (2016). Stratehichni napriamy rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva Ukrainy (metodychni pidkhody ta rozrakhunky) [Strategic directions of development of agricultural production of Ukraine (methodical approaches and calculations)]. Yu.O. Lupenko, V.Ya. Mesel-Veseliak (Ed.). Kyiv: NNTs «IAE» [In Ukrainian].

18. Shpychak, O.M., Zymovets, V.N., Seperovych, N.V., et al. (1999). Stan i perspektyvy molokoproductovoho pidkompleksu APK Ukrainy [Status and prospects of the dairy subcomplex of the agro-industrial complex of Ukraine]. Kyiv: IAE [In Ukrainian].

19. FAO. Nutritive factors. Retrieved from: http://www.fao.org/fileadmin/templates/ess/ess_test_folder/Food_security/Excel_sheets/Nutritive_Factors.xls [In English].

20. Gerber, P., Vellinga, T., Opio, C., et al. (2011). Productivity gains and emissions intensity reduction in dairy systems. *Livestock Sci.*, vol. 139, pp. 100-108 [In English].

21. Global Dairy Platform. Perspective enhancing nutritional security: how dairy optimizes natural resources. (2018). Retrieved from: <https://www.globaldairyplatform.com/wp-content/uploads/2018/04/enhancing-nutritional-security-how-dairy-optimizes-natural-resources.pdf> [In English].

22. Gregory, D. Miller & Nancy, Auestad. (2013). Toward a sustainable dairy sector: Leadership in sustainable nutrition. *International Journal of Dairy Technology* [In English]. <https://doi.org/10.1111/1471-0307.12067>.

23. Hedenus, F., Wirsenius, S. & Johansson, D.J.A. (2014). The importance of reduced meat and dairy consumption for meeting stringent climate change targets. *Climatic Change*, vol. 124, pp. 79-91 [In English].

24. Hemme, T. (Ed.). (2020): IFCN Dairy Report 2020, IFCN, Kiel, Germany [In English].

25. Muehlhoff, Ellen & Bennett Anthony. (2013). McMahon Deirdre Milk and dairy products in human nutrition. FAO. Rome Retrieved from: <http://www.fao.org/3/i3396e/i3396e.pdf> [In English].

26. Per capita Consumption. Retrieved from: https://www.clal.it/en/?section=tabs_consumi_procapite [In English].

27. The global dairy sector: facts. (2016). FAO. Retrieved from: <https://www.fil-idf.org/wp-content/uploads/2016/12/FAO-Global-Facts-1.pdf> [In English].

28. Vermeulen, S.J., Campbell, B.M. & Ingram J.S.I. (2012). Climate change and food systems. *Environment and Resources*, vol. 37, pp. 195-222. Retrieved from: <http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-environ-020411-130608> [In English].

Kozak O. A. Assessment of the role and significance of the dairy subcomplex for solution of food supply and the national economy

The purpose of the article is to assess the role of the modern dairy subcomplex of Ukraine in solving food supply and its importance for the national economy.

Research methods. Based on the dialectical method of cognition and a systematic approach to the analysis of the role and significance of the dairy subcomplex, the following methods were used: analysis and synthesis - when assessing the dairy subcomplex in the context of its components and with the subsequent combination of these components into a system; empirical - in the complex assessment of the current state of the research object; abstract-logical - to summarize scientific research and substantiate conclusions; comparative assessment - when comparing the dairy subcomplex of Ukraine and the world; monographic - for the analysis of scientific achievements of Ukrainian and foreign scientists; graphic - illustrative representation of the calculation results.

Research results. The concept of "dairy subcomplex" is generalized and a scheme of its production and economic relations is proposed. The advantages of the dairy subcomplex from the standpoint of milk producers and the dairy industry are characterized. The values of dairy products in Ukrainian food rations have been determined and factors influencing changes in consumption have been established. The main positions of the impact of the dairy subcomplex on the functioning of the national economy are highlighted.

Scientific novelty. On the basis of a comprehensive assessment of the importance of milk and dairy products for Ukrainian consumers and the role of the dairy subcomplex for the national economy of Ukraine, the objective necessity and obvious priority of the industry among other sectors has been proved, which requires appropriate reflection in the development of state strategies for ensuring food security.

Practical significance. The main provisions and conclusions are presented aimed at the factual confirmation of the important role of the dairy subcomplex in the formation of food security of the country and for strengthening the national economy, which

can be used by government bodies in substantiating development strategies for the subcomplex in terms of characterizing its value and, accordingly, giving priority with the priority introduction of effective measures public policy. The work may be of interest to the participants of the dairy subcomplex, consumers and public organizations. Tabl.: 2. Figs.: 4. Refs.: 28.

Keywords: dairy subcomplex; dairy products; consumption; dairy farming; dairy industry; income; food security; national economy.

Kozak Olga Anatoliivna - candidate of economic sciences, senior research fellow, leading research fellow of the department of economics of agricultural production and international integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: olya.kozak@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2197-3456>

Козак О. А. Оценка роли и значения молокопродуктового подкомплекса для решения продовольственного обеспечения и национальной экономики

Цель статьи - осуществить оценку роли современного молокопродуктового подкомплекса Украины в решении продовольственного обеспечения и его значения для национальной экономики.

Методика исследования. Основываясь на диалектическом методе познания и системном подходе к анализу роли и значения молокопродуктового подкомплекса, использованы следующие методы: анализа и синтеза - при оценке молокопродуктового подкомплекса по его составляющим и с последующим объединением этих составляющих в систему; эмпирический - при комплексной оценке современного состояния объекта исследования; абстрактно-логический - для обобщения научных исследований и обоснования выводов; сравнительной оценки - при сопоставлении молокопродуктового подкомплекса Украины и мира; монографический - для анализа научных достижений украинских и зарубежных ученых; графический - иллюстративного изображения результатов вычислений.

Результаты исследования. Обобщено понятие «молокопродуктовый подкомплекс» и предложена схема его производственно-экономических связей. Охарактеризованы преимущества молокопродуктового подкомплекса с позиции производителей молока и молочной промышленности. Выявлено значение молочных продуктов в пищевых рационах украинцев и установлены факторы, влияющие на изменения в потреблении. Выделены основные позиции воздействия молокопродуктового подкомплекса на функционирование национальной экономики.

Элементы научной новизны. На основе комплексной оценки значения молока и молочных продуктов для украинских потребителей и роли молокопродуктового подкомплекса для национальной экономики Украины доказано объективную необходимость и очевидную приоритетность отрасли среди других секторов, что требует соответствующего отражения при разработке государственных стратегий обеспечения продовольственной безопасности.

Практическая значимость. Изложенные основные положения и выводы направлены на фактическое подтверждение важной роли молокопродуктового подкомплекса в формировании продовольственной безопасности страны и для укрепления национальной экономики, что может быть использовано органами государственного управления при обосновании стратегий развития подкомплекса в части характеристики его значения и соответственно предоставления приоритетности с первоочередным введением эффективных мер государственной политики. Статья может представлять интерес для участников молокопродуктов подкомплекса, потребителей и общественных организаций. Табл.: 2. Илл.: 4. Библиогр.: 28.

Ключевые слова: молокопродуктовый подкомплекс; молочные продукты; потребление; молочное скотоводство; молочная промышленность; доходы; продовольственная безопасность; национальная экономика.

Козак Ольга Анатольевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела экономики аграрного производства и международной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: olya.kozak@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2197-3456>

Стаття надійшла до редакції 12.11.2020 р.

Фахове рецензування: 18.11.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Козак О. А. Оцінка ролі та значення молокопродуктового підкомплексу для вирішення продовольчого забезпечення та національної економіки. *Економіка АПК*. 2020. № 11. С. 39 – 51. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011039>

Kozak, O.A. (2020). Otsinka roli ta znachennia molokoproduktovoho pidkompleksu dlia vyrishennia prodovolchoho zabezpechennia ta natsionalnoi ekonomiky [Assessment of the role and significance of the dairy subcomplex for solution of food supply and the national economy]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 39 – 51 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011039>

* * *